

УДК 327(71)

DOI 10.30970/vir.2019.47.0.10979

ROSYJSKO-ETNICZNY PROBLEM ESTONII

Marek Żyła

*Akademia Sztuki Wojennej,
al. Gen. Chruściela, 103a, Warszawa, Poland, 00-910, tel. +48-22-261 813 364,
e-mail: m.zyla@akademia.mil.pl*

Historyczne uwarunkowania spowodowały, że obszar współczesnej Estonii ma charakter wieloetniczny i wielokulturowy. Napływ ludności rosyjskiej oraz szeroko zakrojona sowietyzacja doprowadziły do wynarodowienia części miejscowej społeczności. Towarzyszyła temu marginalizacja znaczenia języka estońskiego. Sterowana odgórnie rosyjsko-radziecka polityka etniczna doprowadziła do częściowej degeneracji narodowej i procentowego spadku populacji Estończyków oraz skokowego wzrostu liczebności Rosjan i ludności rosyjskojęzycznej. Szerokie statystyczne podejście do przeobrażeń narodowościowych na ziemiach współczesnej Estonii, ujęte w perspektywie historycznej, dowodzi, że przemiany etniczne były zdeterminowane przez warunki geopolityczne. Istotną rolę z punktu widzenia polityki bezpieczeństwa państwa odgrywa mniejszość rosyjska, która po rozpadzie Związku Radzieckiego utraciła dotychczasową uprzywilejowaną pozycję społeczną. Ludność ta w znacznej części identyfikuje się z tradycją minionego systemu. Po jego upadku, wraz z odzyskaniem niepodległości, obywatele Estonii zaczęli budować nowy ład polityczny i społeczno-ekonomiczny. Rozpad systemu sowieckiego uratował Estonię przed nadchodzącą katastrofą etniczno-kulturową. Odzyskanie niepodległości zapobiegło utracie tożsamości etnicznej. Dało także możliwość budowy nowego ładu społeczno-politycznego. Język estoński odzyskał swoje pierwotne znaczenie i stał się uprzywilejowanym językiem państwowym. Czynniki rosyjski i rosyjskojęzyczny nie ułatwiają tego procesu. Sprzyja raczej reintegracji obszaru poradzieckiego. Przeciwdziałając powyższemu estońskie władze wprowadziły stosunkowo restrykcyjną politykę naturalizacji. W związku z tym sytuacja słowiańskich mniejszości może być źródłem poważnych problemów natury społeczno-politycznej.

Słowa kluczowe: Rosja; Estonia; etniczność; konflikt.

WSTĘP

Zniewolona przez komunistów Estonia do 1991 r. była republiką związkową Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich. W okresie tym, wspartej czystkami etnicznymi sowietyzacji, którą poprzedziła w XIX w. intensywna rusyfikacja, towarzyszył napływ etnicznych Rosjan. Po raz pierwszy przybrał on znaczący liczebnie charakter na przełomie XIX i XX wieku. Po zakończeniu II wojny

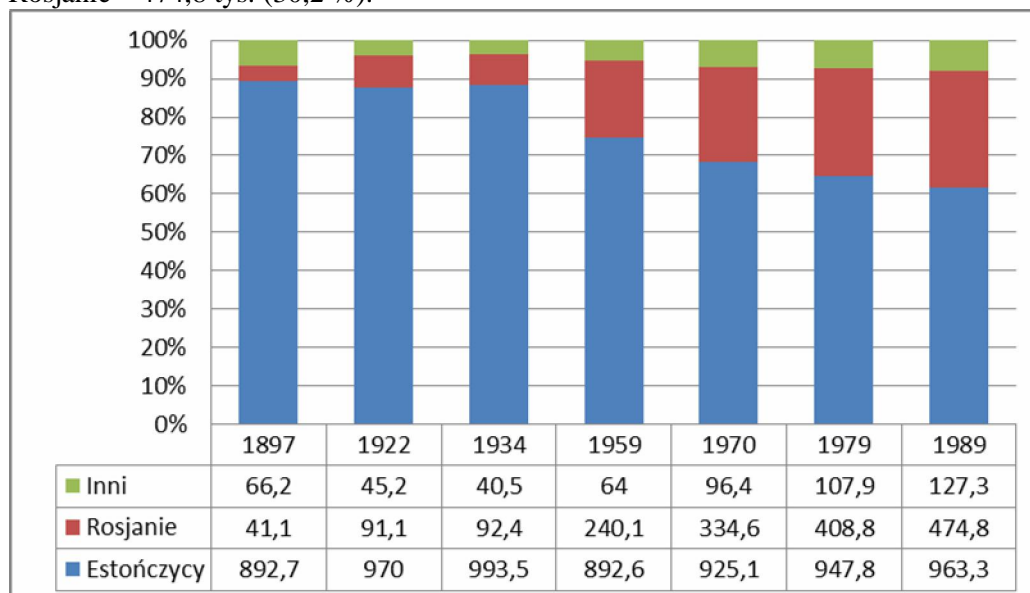
światowej, uzupełniając biologiczne straty wojenne, migracja ludności rosyjskiej stała się masowa. Procesowi temu sprzyjały radzieckie władze, które dążyły do wyeliminowania czynnika etnicznego z życia społeczno-politycznego państwa. Napływ ludności rosyjskiej oraz szeroko zakrojona sowietyzacja doprowadziły do wynarodowienia części miejscowej społeczności. Towarzyszyła temu marginalizacja znaczenia języka estońskiego. Moskwa kreując «człowieka sowieckiego» preferowała rosyjskie wzorce kulturowe i rosyjski, jako ogólnopaństwowy język komunikowania. Sterowana odgórnie rosyjsko-radziecka polityka etniczna doprowadziła do częściowej degeneracji narodowej i procentowego spadku populacji Estończyków oraz skokowego wzrostu liczebności Rosjan i ludności rosyjskojęzycznej.

Uwarunkowania historyczne spowodowały, że obszar współczesnej Estonii ma charakter wieloetniczny i wielokulturowy. Istotną rolę z punktu widzenia polityki bezpieczeństwa państwa odgrywa mniejszość rosyjska, która po rozpadzie Związku Radzieckiego utraciła dotychczasową uprzywilejowaną pozycję społeczną. Ludność ta w znacznej części identyfikuje się z tradycją minionego systemu. Po jego upadku, wraz z odzyskaniem niepodległości, obywatele Estonii zaczęli budować nowy ład polityczny i społeczno-ekonomiczny. Czynniki rosyjski i rosyjskojęzyczny nie ułatwia tego procesu. Sprzyja raczej reintegracji obszaru poradzieckiego. Przeciwdziałając powyższemu estońskie władze wprowadziły stosunkowo restrykcyjną politykę naturalizacji. W związku z tym sytuacja słowiańskich mniejszości może być źródłem poważnych problemów natury społeczno-politycznej. Analizując wpływ mniejszości rosyjskiej i rosyjskojęzycznej na bezpieczeństwo Estonii, zasadnym jest znalezienie odpowiedzi na następujące pytanie: *Jaki wpływ na bezpieczeństwo tego państwa ma jego współczesna struktura etniczna?*

STRUKTURA ETNICZNA W UJĘCIU HISTORYCZNYM

Na początku pierwszego tysiąclecia terytorium współczesnej Estonii zamieszkiwała ludność bałtofińska, która w średniowieczu nazywała siebie Estami. W kolejnych wiekach podbijali je Duńczycy, Niemcy, Polacy, Szwedzi i jako ostatni Rosjanie, którzy, z wyłączeniem dwudziestolecia międzywojennego, panowali na tym obszarze przez niemal trzy stulecia. Ze względu na to, że podział administracyjny Rosji nie odpowiadał granicom radzieckich republik związkowych, a po rozpadzie ZSRR granicom nowo powstałych państw, podejmując się określenia przybliżonej historycznej struktury etnicznej na ziemiach dzisiejszej Estonii należy posłużyć się pewnego rodzaju uogólnieniami. Piotr Eberhardt, analizując spis powszechny z 1897 r. oraz wyniki badań polskich i rosyjskich naukowców, przyjął, że terytorium to na przełomie XIX i XX wieku zamieszkiwało około 1 003 tys. osób [2, s. 30–31]. Według jego szacunku w liczbie tej było 892,7 tys. (89 %) Estończyków i 41,1 tys. (4,1 %) Rosjan. W okresie międzywojennym przeprowadzono w niepodległej Estonii dwa spisy powszechny. Zgodnie z pierwszym, z 1922 r., na jej terytorium mieszkało 1 106,3 tys. osób [2, s. 40–41]. Z powyższego Estończycy stanowili 970 tys. (87,7 %), a Rosjanie 91,1 tys. (8,2 %). Według drugiego, przeprowadzonego w 1934 r., łączna liczba mieszkańców wynosiła 1 126,4 tys. osób, a wśród nich 993,5 tys. (88,2 %) Estończyków i 92,4 tys. (8,2 %) Rosjan [6, s. 96]. W 1940 r. z większości terytorium

niepodległej Estonii utworzono Estońską Socjalistyczną Republikę Radziecką (ESRR). Na jej obszarze, po odliczeniu ludności zamieszkującej tereny przyłączone do Rosyjskiej Federacyjnej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej (RFSRR), zamieszkiwało łącznie 1 062,7 tys. osób [2, s. 41]. Z liczby tej Estończycy stanowili 977,6 tys. osób (92 %), a Rosjanie – 46,6 tys. (4,4 %). Ważną rolę w przedstawieniu zmian etnicznych, jakie zaszły w okresie radzieckim, odgrywają dane ze spisów ludności. Do odzyskania niepodległości przeprowadzono ich cztery. Według pierwszego, z 1959 r., na terytorium Estońskiej SRR mieszkało 1 196,8 tys. osób [16]. Na liczbę tę składało się 892,6 tys. (74,6 %) Estończyków i 240,2 tys. (20,1 %) Rosjan. Zgodnie ze spisem z 1970 r. Estońską SRR zamieszkiwało łącznie 1 356,1 tys. osób [17]. Z powyższego Estończycy stanowili 925,1 tys. (68,2 %), a Rosjanie – 334,6 tys. (24,7 %). Kolejny spis powszechny przeprowadzony w 1979 r. wykazał populację wynoszącą 1 464,5 tys. osób, a w tym 947,8 tys. (64,7 %) Estończyków i 408,8 tys. (27,9 %) Rosjan [18]. Na podstawie danych z ostatniego radzieckiego spisu ludności (1989 r.) na terenie Estonii mieszkało 1 565,7 tys. osób [19]. Najliczniejszymi nacjami byli odpowiednio: Estończycy – 963,3 tys. (61,5 %) i Rosjanie – 474,8 tys. (30,2 %).

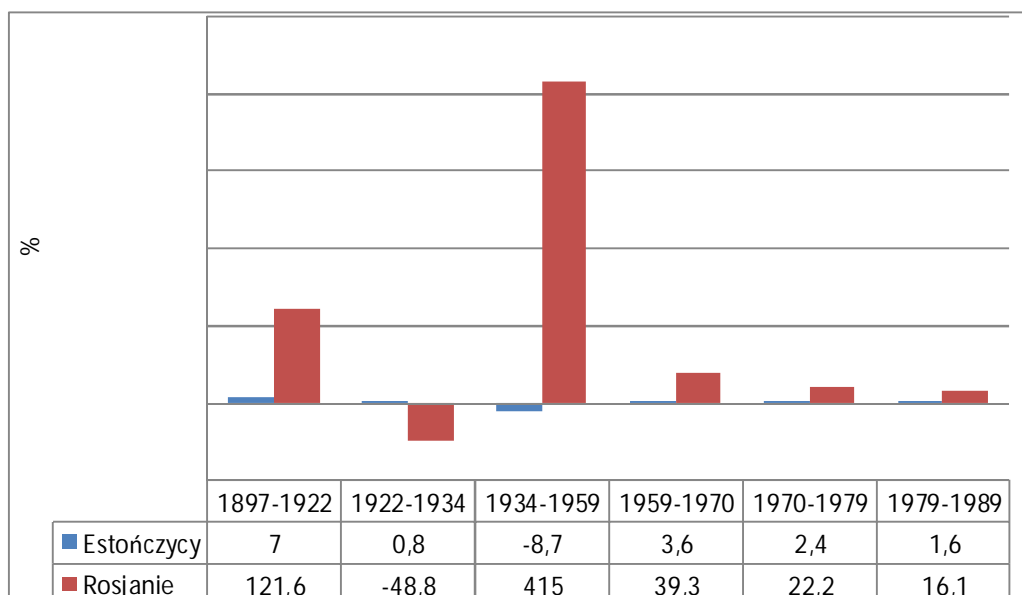

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: P. Eberhardt, *Między Rosją a Niemcami. Przemiany narodowościowe w Europie Środkowo-Wschodniej w XX w.*, Warszawa 1996; *Demoscope Weekly*, <http://demoscope.ru/weekly/2017/0711/index.php>, [dostęp: 30.05.2018].

Wykres 1. Struktura etniczna ESRR

W latach 1897–1989 liczba ludności zamieszkującej terytorium dzisiejszej Estonii wzrosła 1,56 raza, w tym Rosjan 11,55 raza, a Estończyków tylko 1,08 raza. Inne

nacje utrzymały standardowe wskaźniki przyrostu. Tak szybki wzrost liczebny etnicznych Rosjan był możliwy jedynie dzięki napływowi ludności z zewnątrz. Powszechnie uznaje się jego masowy charakter. Należy wyróżnić dwie zasadnicze fale migracyjne. Pierwsza miała miejsce do pierwszej wojny światowej. Druga nastąpiła po zakończeniu II wojny światowej. Wywołały ją straty wojenne oraz dobrowolny lub wymuszony odpływ rdzennej ludności. Według spisów statystycznych wzrost liczebności etnicznych Rosjan (migracja i przyrost naturalny), przedstawiał się następująco (Wyk. 2): w latach 1897–1922 o 50 tys. (121,6 %), w latach 1922–1934 minus 44,5 tys. (spadek o 48,8 %), w latach 1934–1959 o 193,6 tys. osób (415 %), w latach 1959–1970 o 94,4 tys. (39,3 %), w latach 1970–1979 o 74,2 tys. (22,2 %), a w latach 1979–1989 o 66 tys. (16,1 %) [2, s. 30–31; 1]. Dla porównania populacja Estończyków w podanych przedziałach czasowych wzrastała procentowo o: 1922 r. – 7 %, 1934 r. – 0,8 %, 1959 r. – minus 8,7 %, 1970 r. – 3,6 %, 1979 r. – 2,4 % i 1989 r. – 1,6 %.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: P. Eberhardt, *Między Rosją a Niemcami. Przemiany narodowościowe w Europie Środkowo-Wschodniej w XX w.*, Warszawa 1996; *Demoscope Weekly*, <http://demoscope.ru/weekly/2017/0711/index.php>, [dostęp: 30.05.2018].

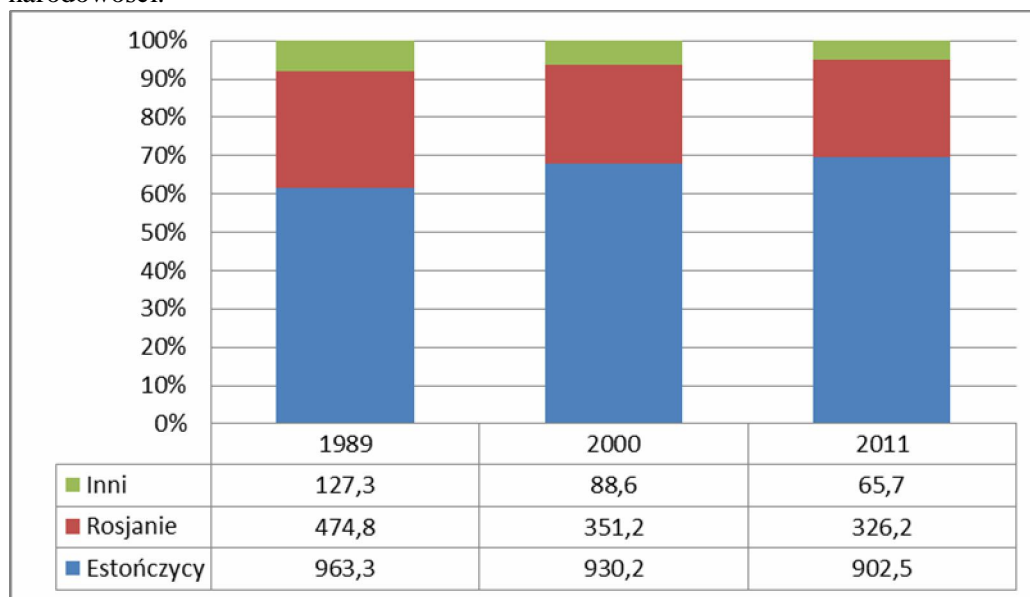
Wykres 2. Wzrost populacji Estończyków i Rosjan na ziemiach dzisiejszej Estonii w latach 1897–1989

W latach 1959–1989 procentowy udział ludności estońskiej w ogólnej populacji republiki obniżył się z 74,6 % do 61,5 %, a udział Rosjan wzrósł z 20,1 % do 30,2 %. Po doliczeniu innych grup rosyjskojęzycznych (głównie Białorusini i Ukraińcy)

odsetek ten wynosił 35,2 %. Ludność rosyjskojęzyczna koncentrowała się w stolicy i w większych aglomeracjach miejskich. W 1959 r. W Estończycy stanowili 60,3 % mieszkańców Tallina, a Rosjanie 32,2 %. W 1989 r. populacja Estończyków spadła do 46,8 %, a Rosjan wzrosła do 41,5 % ogółu mieszkańców stolicy. Biorąc pod uwagę łączną liczebność słowiańskich migrantów przewaga ludności estońskiej stawała się iluzoryczna. Powyższe zestawienia pozwalają sądzić, że dalsza przynależność Estonii do Związku Radzieckiego przyniosłaby w konsekwencji utrwalenie rosyjskiej przewagi demograficznej.

WSPÓŁCZESNA STRUKTURA ETNICZNA

Po odzyskaniu niepodległości estońskie władze przeprowadziły dwa powszechne spisy ludności. Według pierwszego (2000 r.) populacja Estonii liczyła 1 370 tys. osób [13]. W jej skład wchodziło: 930,2 tys. (67,9 %) Estończyków, 351,2 tys. (25,6 %) Rosjan, 29 tys. (2,1 %) Ukraińców, 17,2 tys. (1,2 %) Białorusinów, 11,8 tys., (0,9 %) Finów oraz 30,6 tys. (2,2 %) osób innych narodowości. Zgodnie z drugim spisem przeprowadzonym w 2011 r. na terytorium Estonii mieszkało 1 294,4 tys. osób [10], a w tym: 902,5 tys. (69,7 %) Estończyków, 326,2 tys. (25,2 %) Rosjan, 22,6 tys. (1,7 %) Ukraińców, 12,6 tys. (1 %) Białorusinów oraz 30,3 tys. (2,3 %) osób innych narodowości.

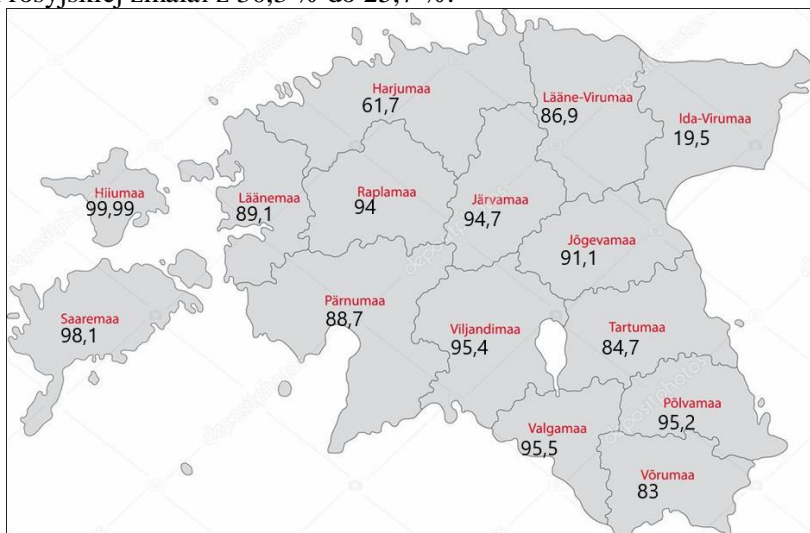

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Demoscope Weekly*, <http://demoscope.ru/weekly/2017/0711/index.php>, [dostęp: 30.05.2018]; PC222: *POPULATION, 31 March 2000 by Sex, Place of residence and Ethnic nationality*, <http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/Saveshow.asp>, [dostęp: 05.06.2018]; PC0428: *POPULATION, 31. DECEMBER 2011 by Ethnic nationality, Place of residence and Sex*, <http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/Saveshow.asp>, [dostęp: 06.06.2018].

Wykres 4. Struktura etniczna Estonii w latach 1989–2011

Estończycy są nacją dominującą na obszarach wiejskich, gdzie stanowią 91,3 % ogółu populacji, a Rosjanie tylko 6,4 %. Przeważają w ośrodkach miejskich, stanowiąc 58,1 % ogólnej liczby mieszkańców (Rosjanie 35,3 %). W Tallinie na 393,2 tys. mieszkańców Estończycy stanowią 55,3 %, a Rosjanie 36,8 %. Na piętnaście prowincji Estonii (Rys. 1) w ośmiu stanowią powyżej 90 % mieszkańców, a w pięciu od 80 do 90 %. W najludniejszej pod względem liczby mieszkańców prowincji Harjumaa (552,9 tys.) odsetek Estończyków wynosi 61,7 % (Rosjanie 24,8 %), a w trzeciej co do wielkości populacji – Virumaa Wschodnia (149,2 tys. mieszkańców) stanowią tylko 19,5 % (Rosjanie 72,5 %).

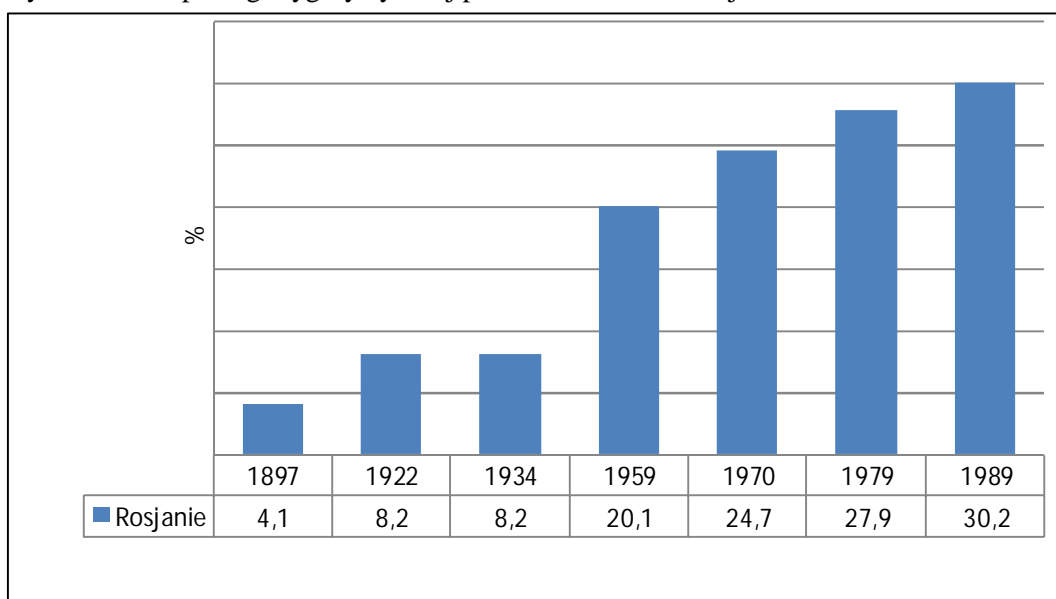
Zmiany polityczne na obszarze byłego Związku Radzieckiego wywołały znaczne ruchy migracyjne. Swoim zasięgiem dotknęły one także terytorium odrodzonej Estonii. Miały miejsce głównie w latach 90. XX w., z widoczną tendencją spadkową od początku XXI w. Po odzyskaniu niepodległości nastąpił znaczny odpływ ludności rosyjskojęzycznej, głównie etnicznych Rosjan. Szacuje się, że w pierwszym dziesięcioleciu niepodległości Estonię opuściło około 124 tys. osób narodowości rosyjskiej [7, 115–117]. Po początkowej, gwałtownej emigracji, proces ten ustabilizował się. Ludność o rodowodzie nie estońskim stopniowo adaptuje się do nowych warunków. Młode pokolenie, dzięki szkolnictwu, biegle posługuje się językiem estońskim. Dotychczasowy przyrost naturalny doby radzieckiej szybko przekształcił się w ubytek ludności. Jego skutkiem jest znaczny regres demograficzny. Procesy depopulacyjne łączą się w bezpośredni sposób ze zmianami etnicznymi. Dzięki odpływowi ludności rosyjskojęzycznej udział Estończyków w ogólnej liczebności populacji zamieszkującej państwo wzrósł z 61,1 % do 68,6 %. Odsetek ludności rosyjskiej zmalał z 30,3 % do 25,7 %.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *PC0428: POPULATION, 31. DECEMBER 2011 by Ethnic nationality, Place of residence and Sex*, <http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/Saveshow.asp>, [dostęp: 06.06.2018].

Rysunek 1. Estończycy w Estonii według podziału administracyjnego**ROSJANIE**

Rosjan zamieszkujących współczesną Estonię, przyjmując kryterium odnoszące się do daty zasiedlenia, można w dużym uproszczeniu podzielić na dwie grupy [4, 47–48]. Pierwszą stanowią ci, którzy przybyli na te tereny do wybuchu I wojny światowej. Drugą Rosjanie i ich potomkowie, którzy masowo napłynęli do Estońskiej SRR po zakończeniu II wojny światowej. Zgodnie z kolejnymi radzieckimi spisami ludności w Estonii mieszkała następująca populacja etnicznych Rosjan: 1959 r. – 240,2 tys. (20,1 %) [16], 1970 r. – 334,6 tys. (24,7 %) [17], 1979 r. – 408,8 tys. (27,9 %) [18], a w 1989 r. – 474,8 tys. (30,2) [19]. Znaczna liczebnie grupa Rosjan, decydując się na pozostanie w niepodległej Estonii, nie otrzymała z automatu obywatelstwa i podlega rygorystycznej procedurze naturalizacji.

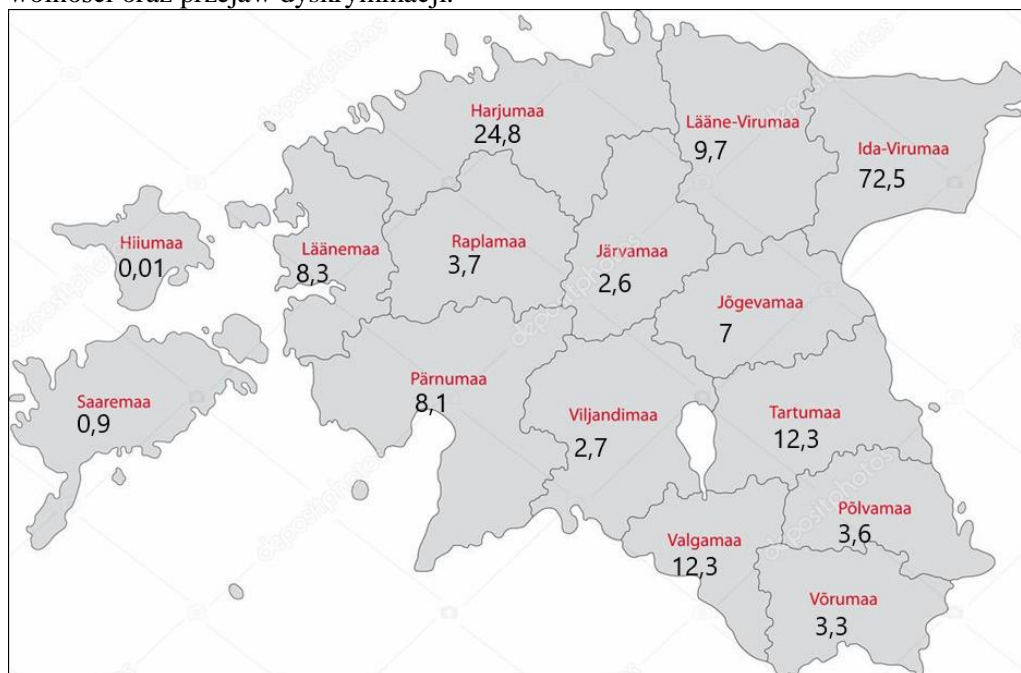

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: P. Eberhardt, *Między Rosją a Niemcami. Przemiany narodowościowe w Europie Środkowo-Wschodniej w XX w.*, Warszawa 1996; J. Lewandowski. *Estonia*, Warszawa 2001; *Demoscope Weekly*, <http://demoscope.ru/weekly/2017/0711/index.php>, [dostęp: 30.05.2018].

Wykres 5. Rosjanie w ogólnej populacji zamieszkującej ziemie dzisiejszej Estonii w latach 1897–1989

Rosjanie są najliczniejszą grupą o charakterze mniejszościowym. Zgodnie z wynikami spisu ludności z 2000 r., w Estonii mieszkało 351,2 tys. Rosjan, co stanowiło 25,6 % ogółu populacji państwa [13]. Według spisu z 2011 r. diaspora rosyjska liczy 326,2 tys. osób, co daje 25,2 % ogółu populacji [10]. Rosjanie w

większych skupiskach zamieszkują przede wszystkim północno-wschodnie regiony kraju (Narwa, Kohtla-Jarve) oraz wschodni pas graniczny (Rys. 2). Znaczący odsetek osiedlił się w Tallinie (36,5 % ogółu mieszkańców). Specyfiką państwa jest fakt, że estońscy Rosjanie nie czują się ludnością napływową. Większość z nich uważa się za tubylców, ponieważ są potomkami przesiedleńców lub osiedlili się w ramach wewnętrznych migracji¹. Do 1991 r. mieli wysoki status w republikańskiej strukturze społecznej². W ich odczuciu obniżył go fakt, że po 1991 r. stali się mniejszością narodową. Część środowisk rosyjskojęzycznych traktuje posługiwanie się w życiu publicznym rosyjskim za deklarację przynależności do «rosyjskiego świata». Wszelkie ograniczenia w tym względzie postrzegane są jako pogwałcenie praw i wolności oraz przejaw dyskryminacji.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: PC0428: POPULATION, 31. DECEMBER 2011 by Ethnic nationality, Place of residence and Sex, <http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/Saveshow.asp>, [dostęp: 06.06.2018].

Rysunek 2. Rosjanie w Estonii według podziału administracyjnego UKRAJŃCY I BIAŁORUSINI

¹ Napływ Rosjan miał miejsce ze względu na rozbudowę przemysłu, utworzenie radzieckiej administracji oraz znaczącą liczebną rozbudowę radzieckich garnizonów i baz wojskowych. Sowiecka polityka narodowościowa gwarantowała Rosjanom bardziej intratne posady i wyższy standard życia. Do Rosjan w znacznym stopniu należała także administracja i szkolnictwo.

² Jest to pozostałość po czasach radzieckich. Rosjanie zajmowali zwykle kluczowe stanowiska w sektorze gospodarczym i wśród trudniących się pracą umysłową. Rosyjska ludność w Estonii charakteryzuje się wysokim poziomem urbanizacji.

Ukraińcy są drugą pod względem liczebnym mniejszością narodową. Zgodnie z kolejnymi radzieckimi spisami powszechnymi liczebność ich populacji wynosiła odpowiednio: 1959 – 15,8 tys. (1,3 %) [16], 1970 – 28,1 tys. (2,1 %) [17], 1979 – 36 tys. (2,1 %) [18] i 1989 – 48,3 tys. (3,1 %) [19]. Po 1991 r. część z nich opuściła terytorium Estonii. Zgodnie z estońskimi spisami ludności populacja Ukraińców liczyła odpowiednio: w 2000 r. 29 tys. osób (2,1 %) [13], a w 2011 r. 22,6 tys. osób (1,7 %) [10]. Większość z nich mieszka na obszarach zurbanizowanych. W swojej masie wykazują wysoki stopień rosyjskiej tożsamości językowej. Traktują język rosyjski jako podstawowy środek komunikowania. Pod względem wyznaniowym są w większości członkami wspólnoty prawosławnej. Zamieszkują obszary, gdzie dominuje żywioł rosyjski. W związku z powyższym są podatni na rusyfikację oraz szybko asymilują się w środowisku rosyjskim i rosyjskojęzycznym, tracąc zarazem poczucie własnej tożsamości narodowej.

Białorusini są trzecią, po rosyjskiej i ukraińskiej, mniejszością narodową. Zgodnie z kolejnymi radzieckimi spisami powszechnymi liczebność ich populacji wynosiła odpowiednio: 1959 – 10,9 tys. (0,9 %) [16], 1970 – 18,7 tys. (1,4 %) [17], 1979 – 23,5 tys. (1,6 %) [18] i 1989 – 27,7 tys. (1,8 %) [19]. Po rozpadzie ZSRR, podobnie jak Ukraińcy, w znacznej części opuścili Estonię. Zgodnie z dwoma estońskimi spisami ludności ich populacja liczyła odpowiednio: w 2000 r. 17,2 tys. osób (1,2 %) [13], a w 2011 r. 12,6 tys. osób (1 %) [10]. Preferują ośrodki miejskie, gdzie dominuje żywioł rosyjski. Są podatni na rusyfikację oraz szybko asymilują się w środowisku rosyjskojęzycznym, tracąc zarazem poczucie własnej tożsamości narodowej. Pod względem wyznaniowym identyfikują się ze wspólnotą prawosławną.

LUDNOŚĆ ROSYJSKOJĘZyczna

Włączenie Estonii do Związku Radzieckiego niosło za sobą sowietyzację, która była zideologizowaną odmianą rusyfikacji. Proces ten miał na celu zniewolenie miejscowej ludności i upodobnienie jej do społeczeństw zamieszkujących inne republiki radzieckiego państwa. Sowietyzacja wiązała się z próbą stworzenia człowieka radzieckiego i wszechwładzą aparatu partyjnego. Poprzez zunifikowanie administracji przyspieszeniu uległa żywiołowa rusyfikacja kraju i zamieszkującego go społeczeństwa. Proces ten przebiegał jednak w specyficznych, innych niż w słowiańskich republikach radzieckich, uwarunkowaniach wewnętrznych. W świetle radzieckiego prawodawstwa język estoński był pełnoprawnym lokalnym językiem republikańskim. Teoretycznie używany był ma równych prawach z językiem rosyjskim. W związku z powyższym oficjalnie nie mogło być mowy o dyskryminowaniu tych, którym służył jako podstawowy środek komunikowania. Rusyfikacja polegała zatem w głównej mierze na zmianie struktury etnicznej. Władze centralne sprzyjały, a wręcz tworzyły korzystne warunki do napływu ludności rosyjskojęzycznej. Przybysze, głównie etniczna ludność rosyjska, docelowo mieli zmienić charakter etniczno-językowy Estonii. Ludność napływowa ze względu na barierę kulturowo-językową nie ulegała asymilacji. Obok szkolnictwa estońskojęzycznego rozbudowano szkolnictwo rosyjskojęzyczne. W języku tym kształciła się także młodzież z rusyfikujących się rodzin estońskich. Ludność

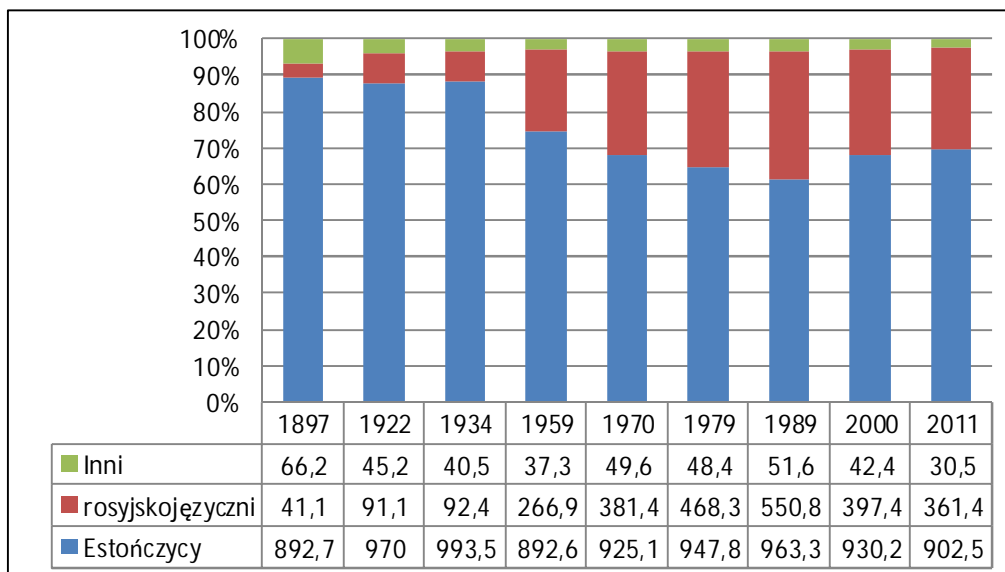
rosyjskojęzyczna traktowała rosyjski jako podstawowy język komunikacji w wymiarze republikańskim. Wraz z liczebnym wzrostem migracji język estoński zaczął odgrywać rolę drugoplanową. Ze względu na kulturowo-językową specyfikę Estonii na jej obszarze nie doszło do szeroko zakrojonej oddolnej rusyfikacji. Większość Estończyków pozostała wierna własnym tradycjom kulturowym. Żyli w specyficznej izolacji językowej, którą zbudowała napływowa ludność rosyjskojęzyczna. Stworzyło to trudną do pokonania barierę, którą pogłębiła odmienna kultura i religia. Powyższe czynniki spajane niechęcią, a w wielu przypadkach nienawiścią, poważnie ograniczyły wzajemną symbiozę, a przez to żywiłową rusyfikację.

W kolejnych dziesięcioleciach nastąpiło upowszechnienie języka rosyjskiego. Wraz z nim pojawiało się zjawisko dwujęzyczności, które w większym stopniu objęło tylko ludność autochtoniczną. Przybysze i ich potomkowie zwykle nie znali, i nie zamierzali poznać, języka estońskiego. Specyfika rusyfikacji w wydaniu estońskim polegała przede wszystkim na tym, że coraz większa liczba miejscowych używała rosyjskiego lub była zmuszona posługiwać się nim. Poczucie estońskiej tożsamości narodowej było celowo marginalizowane. Dążąc do budowy jednolitego społeczeństwa, radzieckie elity starały się zastąpić estońską tożsamość narodową ogólnopaństwową tożsamością radziecką. W układzie tym państwo ogólnie określało standardy kulturowe i poglądy swoich obywateli. Migracja Rosjan do Estońskiej SRR była instrumentem niesienia kultury rosyjskiej oraz sowietyzacji tej części peryferii radzieckiego państwa.

Przystępując do analizy stanu liczebnego ludności rosyjskojęzycznej na terytorium współczesnej Estonii, należy przyjąć kilka uogólnień, które umożliwią zestawienie danych zawartych w powszechnych spisach ludności. Pierwszy z nich, który objął swoim zasięgiem ziemie estońskie przeprowadzono w 1897 r. Zgodnie z jego założeniami kryterium określającym przynależność do określonej narodowości był zadeklarowany język. W okresie dwudziestolecia międzywojennego przeprowadzono dwa spisy powszechne, które wykazały stabilność liczebną populacji rosyjskojęzycznej w Estonii. W szerokim ujęciu do ludności tej zwykle zalicza się obok Rosjan także Ukraińców i Białorusinów. Według spisów międzywojennych te dwie nacje stanowiły marginalny odsetek ludności Estonii [2, s. 40–41; 6, s. 96]. Znaczące zmiany w strukturze etnicznej, a co za tym idzie w strukturze językowej, zaszły w okresie radzieckim. Spowodował je masowy napływ ludności słowiańskiej z innych republik. Do kolejnych zmian doszło po odzyskaniu niepodległości. Upadek Związku Radzieckiego doprowadził do częściowej depopulacji społeczeństwa byłej Estońskiej SRR, wynikiem której był spadek procentowego udziału ludności rosyjskojęzycznej w ogólnej populacji Estonii.

W radzieckich spisach powszechnych dopiero w 1989 r. wyróżniono w sposób jednoznaczny język jako kryterium etniczne. W związku z powyższym analiza liczebności ludności rosyjskojęzycznej (Wyk. 6) została przeprowadzona w dwu odbiegających od siebie wariantach. W pierwszym, obejmującym lata 1897–1989, za ludność potencjalnie rosyjskojęzyczną umownie przyjęto ogół Rosjan, Ukraińców i Białorusinów. W drugim, poczynając od spisu z 1989 r., za ludność rosyjskojęzyczną uznano deklarujących rosyjski jako ojczysty. Od włączenia Estonii do ZSRR do

odzyskania niepodległości, Estońską SRR zamieszkiwała ogółem następująca populacja ludności rosyjskojęzycznej: 1959 r. – 266,9 tys. (22,3 %) [16], 1970 r. – 381,4 tys. (28,1 %) [17], 1979 r. – 468,3 tys. (32 %) [18], a w 1989 r. – 550,8 tys. osób (35,2 %) [19]. Według pierwszego po odzyskaniu niepodległości spisu powszechnego (2000 r.) ludność rosyjskojęzyczna liczyła 397,4 tys. osób (29 %) [13]. Zgodnie z drugim, z 2011 r., liczebność rosyjskojęzycznej populacji Estonii zmalała do 361,4 tys. osób (27,9 %) [10]. Ponadto 856,2 tys. (66,1 %) mieszkańców Estonii zadeklarowało znajomość języków obcych, w tym 528,5 tys. osób (40,8 % ogółu populacji państwa) uznających estoński za ojczysty podało, że zna rosyjski [11].

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: P. Eberhardt, *Między Rosją a Niemcami. Przemiany narodowościowe w Europie Środkowo-Wschodniej w XX w.*, Warszawa 1996; J. Lewandowski, *Estonia*, Warszawa 2001; *Demoscope Weekly*, <http://www.demoscope.ru/weekly/pril.php>, [dostęp: 16.07.2018].

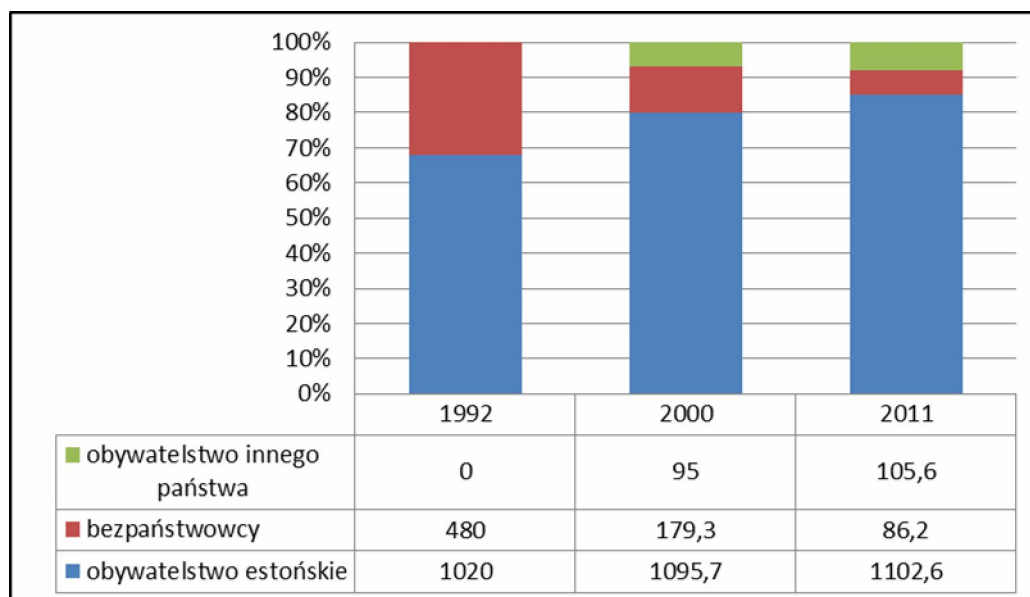
Wykres 6. Estończycy i ludność rosyjskojęzyczna na ziemiach dzisiejszej Estonii w latach 1897–2011

BEZPAŃSTWOWCY

Jednym z poważniejszych problemów w kontekście bezpieczeństwa narodowego, przed jakimi stanęła Estonia tuż po odzyskaniu niepodległości, była kwestia tzw. bezpieczeństwa. Do grupy tej zaliczono wszystkich mieszkańców Estonii, głównie etnicznych Rosjan i szeroko rozumianą ludność rosyjskojęzyczną, którzy na mocy przepisów estońskiego prawa automatycznie nie uzyskali obywatelstwa. Ludność ta podlega procesowi naturalizacji. Jego najtrudniejszym etapem jest państwowy egzamin z języka estońskiego, który następczo poważne trudności osobom z rosyjskojęzycznego kręgu kulturowego.

Otwarta debata na temat prawa do obywatelstwa rozpoczęła się w Estońskiej SRR pod koniec lat 80. XX w. W 1989 r., kiedy ruch niepodległościowy nabrał rozmachu, miała miejsce rejestracja obywateli przedwojennej Republiki Estonii i ich potomków. Przeprowadziły ją, utworzone w okresie pieriestrojki, społeczne komitety obywatelskie. Kręgi konserwatywne wskazały na zagrożenia wynikające z drastycznych zmian struktury etnicznej ziem estońskich spowodowane znacznym napływem rosyjskojęzycznych migrantów z innych republik Związku Radzieckiego. Ludność napływowa zwiększyła odsetek nie-Estończyków z około 10% w 1940 r. do 38,5% w 1989 r. Do upadku Związku Radzieckiego mieszkańcy Estońskiej SRR w większości przypadków mieli w paszportach wpis Estończyk. Jednak zapis ten nie mógł zostać przekształcony po 1991 r. w obywatelstwo estońskie. Prawo do obywatelstwa otrzymali tylko ci, którzy legitymowali się nim przed 1940 r. (i ich potomkowie). W tym względzie nie decydowała tożsamość etniczna, lecz kwestia stałego zamieszkania. Ci, którzy osiedlili się w Estonii po 1940 r. i ich potomkowie, nie mogli uzyskać estońskiego obywatelstwa przez złożenie oświadczenia. Po raz pierwszy formalne przepisy w tym względzie uchwaliła 6 listopada 1991 r. Rada Najwyższa Estońskiej SRR. Ostateczne rozwiązanie tej kwestii miało miejsce w 1992 r. wraz z przywróceniem *Ustawy o obywatelstwie z 1938 r.* Dla przeciętnego Estończyka odnowienie obywatelstwa stało się formalną możliwością publicznego odrzucenia sowieckiej spuścizny [14, s. 510–511; 5, s. 4].

Po przywróceniu *Ustawy o obywatelstwie* obywatelstwo estońskie otrzymało 68% ogółu mieszkańców państwa (Wyk. 7) [3]. Pozostałe 32 % stanowiła ludność o nieokreślonym obywatelstwie. Przy założeniu, że liczebność populacji wynosiła wówczas około 1 500 tys. osób, obywatelstwo z automatu otrzymało tylko 1 020 tys. stałych mieszkańców państwa. Według pierwszego estońskiego spisu powszechnego z 2000 r. obywatelstwo estońskie wykazało 1 095,7 tys. osób, co dawało 80 % ogółu populacji [12]. Obywatelstwo innych państw zadeklarowało 95 tys. (6,9 %), a za bezpaństwowców uznało się 179,3 tys. osób (13,1 %). Zgodnie z wynikami spisu ludności z 2011 r. obywatelstwa estońskiego nie miało 191,8 tys. stałych mieszkańców państwa, w tym obywatelstwem innego państwa legitymowało się 105,6 tys. osób (8,1 % ogółu mieszkańców Estonii) [9]. Obywatelstwo Federacji Rosyjskiej zadeklarowało 90,5 tys. (7 %), a za bezpaństwowców uznało się 86,2 tys. (6,6 %). Wśród bezpaństwowców dominują etniczni Rosjanie – 68,8 tys. (5,3 %). Razem z obywatelami Federacji Rosyjskiej stanowią łącznie 12,3 %, potencjalnie negatywnie nastawionych do państwa, mieszkańców Estonii.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Pettai, V., Hallik, K. (2002), *Understanding Processes of Ethnic Control: Segmentation, Dependency and Cooptation in Post-communist Estonia*, «Nations and Nationalities» 2002, nr 4 (8), s. 510–511; P. Järve, V. Poleshchuk, *Country Report: Estonia*, EUDO Citizenship Observatory Robert Schuman Centre for Advanced Studies in collaboration with Edinburgh University Law School, Revised and updated January 2013, s. 4, <http://eudo-citizenship.eu/admin/?p=file&appl=countryProfiles&f=Estonia.pdf> [dostęp: 06.09.2018]; PC223: POPULATION, 31 March 2000 by Sex, Place of residence and Mother tongue, <http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/Saveshow.asp> [dostęp: 16.07.2018]; PC0431: POPULATION BY MOTHER TONGUE AND SEX, 31 DECEMBER 2011, http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/varval.asp?ma=PC0431&ti=POPULATION+BY+MOTHER+TONGUE+AND+SEX%2C+31+DECEMBER+2011&path=../I_Databas/Population_census/PHC2011/01Demographic_and_ethno_cultural_characteristics/04Ethnic_nationality_Languages_Dialects/&lang=1 [dostęp: 16.07.2018].

Wykres 7. Obywatelstwo w Estonii w latach 1992–2011

Bezpaństwowcy znaleźli swoje miejsce w społeczeństwie estońskim i nie myślą o wyjeździe. Ze względu na swój status prawny podlegają z urzędu wielu ograniczeniom, szczególnie pod względem możliwości czynnego udziału w życiu politycznym. Nie mogą między innymi: zasiadać w zarządach spółek państwowych, być zatrudniani w strukturach administracji publicznej, być członkami partii politycznych oraz głosować w wyborach parlamentarnych. Istnieją też ograniczenia dotyczące ich zatrudnienia w sektorze prywatnym. Ponadto bezpaństwowcy nie mogą być organizatorami publicznych zebrań, demonstracji oraz zgromadzeń religijnych w miejscach publicznych.

CZYNNIK ETNICZNY A SPÓJNOŚĆ PAŃSTWA

Estonia boryka się z problemem jedności etnicznej. Wynika on z historycznej spuścizny Związku Radzieckiego. Symbolizują go podziały polityczne i kulturowe społeczeństwa oraz stale obecne tendencje odśrodkowe. Po rozpadzie ZSRR mniejszości narodowe i etniczne stanowiły łącznie ponad 38,5 % ogółu jej mieszkańców. Pod względem liczebnym, łącznie dawało to ponad 602 tys. osób [19]. Pod koniec trzeciej dekady niepodległości, według oficjalnych danych, 105,6 tys. stałych mieszkańców kraju legitymuje się innym niż estońskie obywatelstwem [9], w tym najliczniejszą grupą (90,5 tys.) są obywatele Federacji Rosyjskiej (z tego 79,4 tys. etnicznych Rosjan). Poważny problem stanowią osoby, które nie mają żadnego obywatelstwa. Zgodnie z oficjalnymi danymi grupa ta liczy 86 tys. Łącznie osoby z innym niż estońskie obywatelstwem i bezpaństwowcy stanowią 191,1 tys. mieszkańców państwa. Z powyższego etniczni Rosjanie to 148,2 tys. osób, tj. 11,4 % ogółu mieszkańców Estonii.

Zapoczątkowany po 1945 r. proces masowej rosyjskiej kolonizacji Estońskiej SRR w sposób szczególny dotknął duże ośrodki miejskie, a w tym Tallin, Tartu i Narwę [8]. W miastach tych liczebna proporcja Estończyków/Rosjanie w 2011 r. przedstawia się w następującym układzie (w tys.): Tallin – 217,6/144,7 (53,3 % / 36,8 %), Tartu – 79,7/14,3 (81,6 % / 14,6 %) i Narwa – 3/51,4 (5,1 % / 87,6 %). Ogólna proporcja etniczna na obszarach zurbanizowanych wynosi 523,1/299,6 (59,5 % / 34,1 %), a wiejskich 379,4/26,6 (91,3 % / 6,4 %). Ludność rosyjska zasiedla w swojej masie przede wszystkim cztery regiony: Harjumaa, Ida-Viru, Tartumaa oraz Jagevâmaa. Poza rejonem stołecznym największy odsetek mieszka w północno-wschodniej części kraju, w tym w największych miastach tego regionu: Narwie, Kohtla-Järve i Sillamäe.

Problem etniczny w kontekście ruchów separatystycznych związany jest przede wszystkim z ludnością rosyjską i rosyjskojęzyczną (Rys. 3). Autochtonicznych mieszkańców Estonii odróżnia i zarazem dzieli od Rosjan niemal wszystko, zupełnie inny język, niesłowiańskie pochodzenie, przynależność do zachodniego kręgu kulturowego, historia, wyznanie, mentalność, zwyczaje, itd. Ludność rosyjskojęzyczna słabo, lub wręcz w ogóle, utożsamia się z państwem estońskim. Z reguły nastawiona jest prorosyjsko, do czego w znacznym stopniu przyczynia się estońska polityka naturalizacji. Ci, którzy uzyskali obywatelstwo, w większości przypadków deklarują lojalność wobec nowej ojczyzny. Sprzyja takim postawom przede wszystkim różnica standardów społeczno-ekonomicznych pomiędzy Rosją a Estonią. Trudny do rzetelnej oceny jest poziom lojalności ludności, która nie uzyskała jeszcze obywatelstwa. Odwlekanie naturalizacji lub jej bojkotowanie nie zawsze wynika bezpośrednio z nielojalności. Źródłem tego typu postaw jest oczekiwanie na uproszczenie procedur lub własna wygoda. Znacząca liczebnie mniejszość rosyjska i rosyjskojęzyczna ma istotny wpływ na bezpieczeństwo państwa. Stanowi naturalne podłoże do rozwoju tendencji separatystycznych i odśrodkowych. Bierna postawa lub zdeklarowana niechęć rosyjskojęzycznych mieszkańców Estonii do procesów naturalizacji ma negatywny wpływ na jej bezpieczeństwo. Tworzy także, na pewno pod względem propagandowo-medialnym, podstawę do rozwoju ruchów

biznesowe. Znacząco silniejsze więzi z macierzą utrzymują osoby, które przyjęły obywatelstwo rosyjskie. Przejawem powyższego jest między innymi uczestnictwo w wyborach. Często jest to powiązane z głosowaniem na rosyjskich polityków niechętnie lub wręcz wrogo nastawionych wobec państwa estońskiego. Z przyczyn ekonomicznych ludność ta nie myśli o reemigracji. Główną formę kontaktu z Rosją stanowi działalność w organizacjach zajmujących się podtrzymywaniem więzi z macierzą oraz powszechnie dostępne rosyjskojęzyczne media. Podstawowym elementem więzi kulturowej jest rosyjskojęzyczne szkolnictwo w Estonii i walka o jego utrzymanie.

W ogólnym wymiarze należy podkreślić, że kultura rosyjska w sposób ciągły nadal dominuje wśród ludności rosyjskojęzycznej. Jednak świadomość polityczno-społeczna odróżnia estońską ludność rosyjskojęzyczną od Rosjan z Federacji Rosyjskiej. Estońscy Rosjanie i ludność posługująca się rosyjskim stanowią grupę, która w pełni umie korzystać z demokracji i jest świadoma swych praw obywatelskich. Świadczy o tym między innymi podejście do kwestii naturalizacji, a w tym kierowanie się przede wszystkim osobistymi interesami, a nie sentymentem wobec macierzy. O praktycznej umiejętności korzystania z praw obywatelskich świadczą liczne skargi na państwo estońskie do Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu oraz podnoszenie na forum międzynarodowym kwestii łamania praw człowieka w Estonii.

ZAKOŃCZENIE

Kilkusetletnie podporządkowanie Rosji carskiej i sowieckiej doprowadziło do daleko idących zmian o charakterze społecznym. Władze carskie uruchomiły intensywny proces rusyfikacji. Jego kolejny etap stanowiła sowietyzacja, będąca w zasadzie jedynie zideologizowaną formą tej pierwszej. Zarówno rusyfikacji, jak i wspartej czystkami etnicznymi sowietyzacji, towarzyszył napływ na terytorium Estonii etnicznych Rosjan. Pierwszy raz przybrał on znaczący liczebny charakter na przełomie XIX i XX wieku. Większa fala ludności rosyjskojęzycznej napłynęła do Estonii po zakończeniu II wojny światowej, uzupełniając biologiczne straty wojenne. Celowa rosyjsko-radziecka polityka etniczna doprowadziła do degeneracji narodowej części etnicznych Estończyków i znacznego spadku procentowego udziału ich populacji w ogólnej liczbie mieszkańców republiki. Skokowo zwiększyła się populacja Rosjan i ludności rosyjskojęzycznej, co w głównej mierze stanowi obecnie poważny problem i zarzewie potencjalnych konfliktów wewnętrznych. Sprzyja to tendencjom odśrodkowym, które wzmacnia neoimperialna polityka Kremla. Powstrzymanie, a docelowo wyeliminowanie, procesów dezintegracyjnych o podłożu etnicznym oraz zapewnienie jedności politycznej jest ważnym wyzwaniem z punktu widzenia stabilności państwa. Czynnikiem ten będzie bowiem nadal wykorzystywany przez Federację Rosyjską. Z perspektywy Moskwy znacząca liczebnie mniejszość rosyjska i rosyjskojęzyczna w Estonii jest jednym z zasadniczych narzędzi nacisku na Tallin.

Z punktu widzenia części ludności rosyjskojęzycznej lojalność wobec miejscowej państwowości jest gwarancją bezkonfliktowego pobytu w kraju należącym do Unii

Europejskiej. Za powyższą postawą przemawiają kwestie ekonomiczne i standard życia, które są znacząco wyższe niż w Rosji. Jednak stale utrzymujący się w kilku ośrodkach miejskich wysoki odsetek ludności rosyjskiej i rosyjskojęzycznej nadal tworzy pewne zagrożenie. Powyższe może stanowić podłoże konfliktogenne w relacjach na linii władze państwowe – mieszkańcy kultywujący pamięć o Rosji i radzieckiej przeszłości. Aktualne trendy zmian w strukturze etnicznej prowadzą do umocnienia żywiołu estońskiego. Mimo tego kwestia mniejszości rosyjskojęzycznej nadal będzie pozostawała problemem trudnym. Co pewien czas będzie dochodziło na tym tle do konfrontacji, które w określonych uwarunkowaniach mogą zostać umiędzynarodowione. Do tej pory miały one zazwyczaj charakter retoryczny i tworzyły atmosferę wzajemnej nieufności. Podkreślić należy, że mogą one stanowić w przyszłości przesłankę do podjęcia radykalniejszych działań. Struktura etniczna i etniczno-językowa ma swoje bezpośrednie przełożenie na życie polityczne. Okręgi, w których znaczący odsetek stanowią Rosjanie, a język rosyjski jest powszechnym narzędziem komunikowania, są matecznikiem ugrupowań prorosyjskich. Rosyjski, będąc nośnikiem rosyjskiej kultury i tradycji, negatywnie wpływa na konsolidację społeczno-państwową. Federacja Rosyjska traktuje język jako narzędzie służące daleko idącej reintegracji zarówno w sferze duchowej (kulturowo-symbolicznej), jak i politycznej. Jest to szczególnie istotne w kontekście rosyjskiego ruchu szowinistycznego. Ludność rosyjskojęzyczna w określonych uwarunkowaniach może stanowić element odśrodkowy lub stać się narzędziem antyestońskiej neoimperialnej polityki Federacji Rosyjskiej.

Szerokie statystyczne podejście do przeobrażeń narodowościowych na ziemiach współczesnej Estonii, ujęte w perspektywie historycznej, dowodzi, że przemiany etniczne były zdeterminowane przez warunki geopolityczne. W okresie radzieckiego podporządkowania do republiki napłynęły tysiące obywateli radzieckiego państwa. Przynieśli oni ze sobą własny język i obyczaje. Równocześnie z masowym napływem ludności z zewnątrz, władze komunistyczne wprowadziły totalitarny ustrój, którego podstawą był kolektywizm i zniewolenie jednostki. Język i kultura estońska uległy marginalizacji. Moskwa poprzez celowe działania o charakterze społeczno-kulturowym dążyła do stworzenia człowieka sowieckiego. W założeniach miał on być oderwany od rodzimej identyfikacji narodowej i religijnej. Rozpad systemu sowieckiego uratował Estonię przed nadchodzącą katastrofą etniczno-kulturową. Odzyskanie niepodległości zapobiegło utracie tożsamości etnicznej. Dało także możliwość budowy nowego ładu społeczno-politycznego. Język estoński odzyskał swoje pierwotne znaczenie i stał się uprzywilejowanym językiem państwowym. Nowe uwarunkowania doprowadziły do znacznego pod względem liczebnym exodusu napływowej ludności rosyjskiej i rosyjskojęzycznej. Władze Estonii, między innymi poprzez działania o charakterze etniczno-kulturowym, dążą do umocnienia swej odrębności i suwerenności. Estonia, będąc krajem demokratycznym, który należy do UE i NATO, nie może prowadzić polityki dyskryminującej część swoich mieszkańców zaliczanych do kręgu rosyjskojęzycznego. Konsekwentnie dąży jednak do ustanowienia państwa narodowego. Dane o przynależności narodowej przedstawiają tylko i wyłącznie określone proporcje ilościowe. Niewiele mówią o

wzajemnych relacjach między poszczególnymi grupami etnicznymi i językowymi. Należy sądzić, że Estonia będzie nadal stabilizowała warunki ustrojowo-gospodarcze. Powyższe będzie sprzyjać integracji państwowej jej mieszkańców bez względu na narodowość, wyznanie czy używany język.

BIBLIOGRAFIA

1. *Demoscope Weekly*, <http://demoscope.ru/weekly/2017/0711/index.php>.
2. Eberhardt P., *Między Rosją a Niemcami. Przemiany narodowościowe w Europie Środkowo-Wschodniej w XX w.*, Warszawa 1996.
3. *Estonia Today. CITIZENSHIP*, Estonian Ministry of Foreign Affairs, https://vm.ee/sites/default/files/content-editors/web-static/249/Citizenship_Sept2009.pdf.
4. Hyndle-Hussein J., Kutysz M., *Rosyjskojęzyczni na Łotwie i w Estonii*, Seria «Prace OSW», sierpień 2004.
5. Järve P., Poleshchuk V., *Country Report: Estonia*, EUDO Citizenship Observatory Robert Schuman Centre for Advanced Studies in collaboration with Edinburgh University Law School, Revised and updated January 2013, <http://eudo-citizenship.eu/admin/?p=file&appl=countryProfiles&f=Estonia.pdf>.
6. Lewandowski J., *Historia Estonii*, Wrocław 2002.
7. Patyna M., *Problem integracji Rosjan w Estonii w latach 1989–2005*, [w:] *Wybrane problemy badań wschodnich*, red. Z. Winnicki, W. Baluk, G. Tokarz, Wrocław 2007.
8. *PC002: POPULATION BY PLACE OF RESIDENCE, SEX, AGE GROUP AND ETHNIC NATIONALITY, 31 DECEMBER 2011*, http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/varval.asp?ma=PC002&ti=POPULATION+BY+PLACE+OF+RESIDENCE%2C+SEX%2C+AGE+GROUP+AND+ETHNIC+NATIONALITY%2C+31+DECEMBER+2011&path=../I_Databas/Population_census/PHC2011/09Location_and_age-gender_distribution/02Place_of_residence/&lang=1.
9. *PC0424: POPULATION BY CITIZENSHIP, ETHNIC NATIONALITY, SEX, AGE GROUP AND COUNTY, 31 DECEMBER 2011*, http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/varval.asp?ma=PC0424&ti=POPULATION+BY+CITIZENSHIP%2C+ETHNIC+NATIONALITY%2C+SEX%2C+AGE+GROUP+AND+COUNTRY%2C+31+DECEMBER+2011&path=../I_Databas/Population_census/PHC2011/01Demographic_and_ethno_cultural_characteristics/02Citizenship/&lang=1.
10. *PC0428: POPULATION, 31. DECEMBER 2011 by Ethnic nationality, Place of residence and Sex*, <http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/Saveshow.asp>, [dostęp: 06.06.2018].
11. *PC0436: POPULATION BY MOTHER TONGUE, COMMAND OF FOREIGN LANGUAGES, SEX AND PLACE OF RESIDENCE, 31 DECEMBER 2011*, http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/varval.asp?ma=PC0436&ti=POPULATION+BY+MOTHER+TONGUE%2C+COMMAND+OF+FOREIGN+LANGUAGES%2C+SEX+AND+PLACE+OF+RESIDENCE%2C+31+DECEMBER+2011&path=../I_Databas/Population_census/PHC2011/01Demographic_and_ethno_cultural_characteristics/04Ethnic_nationality_Languages_Dialects/&lang=1.
12. *PC215: POPULATION BY THE PLACE OF RESIDENCE AND CITIZENSHIP*, http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/varval.asp?ma=PC215&ti=POPULATION+BY+THE+PLACE+OF+RESIDENCE+AND+CITIZENSHIP&path=../I_Databas/Population_census/PHC2000/03Citizenship/&lang=1.
13. *PC222: POPULATION, 31 March 2000 by Sex, Place of residence and Ethnic nationality*, <http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/Saveshow.asp>.
14. Pettai V., Hallik K., *Understanding Processes of Ethnic Control: Segmentation, Dependency and Cooptation in Post-communist Estonia*, «Nations and Nationalities» 2002, nr 4 (8).
15. Sozański J., *Prawa mniejszości narodowych w niepodległej Litwie, Łotwie i Estonii (międzynarodowopravny zarys porównawczy sytuacji w latach 1918–1940 oraz 1990–1996)*, Warszawa 1998.
16. *Всесоюзная перепись населения 1959 года. Национальный состав населения по республикам СССР*, http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_59.php?reg=5.

17. *Всесоюзная перепись населения 1970 года. Национальный состав населения по республикам СССР*, http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_70.php?reg=15.

18. *Всесоюзная перепись населения 1979 года. Национальный состав населения по республикам СССР*, http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_79.php?reg=15.

19. *Всесоюзная перепись населения 1989 года. Национальный состав населения по республикам СССР*, http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_89.php?reg=15.

Стаття надійшла до редколегії 30.08.2019

Прийнята до друку 10.09.2019

RUSSIAN ETHNIC PROBLEM IN ESTONIA

Marek Żyła

War Studies University,

103a, al. Gen. Chruściela, Warszawa, Poland, 00-910, tel. +48-22-261 813 364,

e-mail: m.zyla@akademia.mil.pl

Due to historical conditions, the area of modern Estonia is multi-ethnic and multicultural. The influx of Russian people and extensive Sovietization led to the nationalization of part of the local community. This was accompanied by the marginalization of the Estonian language. Top-down Russian-Soviet ethnic policy has led to partial national degeneration and a percentage decline in the Estonian population, as well as a rapid increase in the number of Russians and the Russian-speaking population. A broad statistical approach to national transformations in the lands of modern Estonia, taken from a historical perspective, proves that ethnic changes were determined by geopolitical conditions. An important role from the point of view of national security policy is played by the Russian minority, which after the collapse of the Soviet Union lost its previous privileged social position. This population largely identifies with the tradition of the past system. After his fall, with the regaining of independence, the citizens of Estonia began to build a new political and socio-economic order. The collapse of the Soviet system saved Estonia from the coming ethnic and cultural disaster. Regaining independence prevented the loss of ethnic identity. It also gave the opportunity to build a new social and political order. The Estonian language has regained its original meaning and became a privileged state language. The Russian and Russian-speaking factors do not facilitate this process. Rather, it promotes the reintegration of the post-Soviet area. In counteracting the above, the Estonian authorities have introduced a relatively restrictive naturalization policy. Therefore, the situation of Slavic minorities can be a source of serious socio-political problems.

Key words: Russia; Estonia; nationalities; conflict.

ЕТНІЧНА ПРОБЛЕМА РОСІЯН ЕСТОНІЇ

Мареk Жила

Університет військових наук,

Ал. Ген. Груцеля, 103а, м. Варшава, Польща, 00-910, тел. +48-22-261 813 364,

e-mail: m.zyla@akademia.mil.pl

Через історичні умови територія сучасної Естонії є багатоетнічною та полікультурною. Приплив російського народу та велика радянська привілейованість призвели до націоналізації частини місцевої громади. Це супроводжувалося маргіналізацією естонської мови. Російсько-радянська етнічна політика зверху вниз призвела до часткового національного виродження та зменшення відсоткового зниження естонського населення, а також до швидкого збільшення кількості росіян та російськомовного населення. Широкий статистичний підхід до національних перетворень на землях сучасної Естонії, взятий з історичної точки зору, доводить, що етнічні зміни визначалися геополітичними умовами. Важливу роль з погляду політики національної безпеки відіграє російська меншина, яка після розпаду Радянського Союзу втратила своє попереднє привілейоване

соціальне становище. Це населення багато в чому ототожнює традиції минулої системи. Після його падіння, із поверненням незалежності, громадяни Естонії почали будувати новий політичний та соціально-економічний порядок. Крах радянської системи врятував Естонію від наступаючої етнічної та культурної катастрофи. Відновлення незалежності запобігло втрату етнічної ідентичності. Це також дало можливість побудувати новий суспільний і політичний порядок. Естонська мова повернула своє первісне значення і стала привілейованою державною мовою. Російські та російськомовні фактори не полегшують цей процес. Скоріше, це сприяє реінтеграції пострадянського простору. У протидію вищезазначеному влада Естонії запровадила відносно обмежувальну політику натуралізації. Тому становище слов'янських меншин може бути джерелом серйозних суспільно-політичних проблем.

Ключові слова: Росія; Естонія; етнічність; конфлікт.